

УДК 371.4 СИСТЕМА МАКАРЕНКА

Н.Д. КАБУСЬ

СИСТЕМА ПЕРСПЕКТИВНИХ ЛІНІЙ ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА

У статті обґрунтовано, що система перспективних ліній є основним засобом організації та управління діяльністю колективу. Визначено умови ефективного використання означеного засобу в навчально-виховному процесі. Розглянуто досвід творчого використання перспективних ліній у сучасних умовах.

Ключові слова: система перспективних ліній, управління діяльністю, педагогічна спадщина, А.С. Макаренко.

В умовах необхідності розвитку національно свідомої самодостатньої творчої особистості, здатної працювати для власного добробуту й розквіту нашої держави, важливим є відродження та активне використання культурних і навчально-виховних цінностей нашого народу, зокрема спадщини видатних педагогів, які гідно вирішували означені завдання. До них належить усесвітньо відомий педагог А.С. Макаренко, методика виховання якого все більше вражає сучасників своєю мудрістю й потребує творчого застосування в сучасних умовах.¹

Вирішуючи завдання виховання особистості в нових соціальних умовах, А.С. Макаренко розробив цілісну педагогічну систему, основою якої стало управління розвитком особистості та колективу з поступовим їх переведенням на рівень саморозвитку й самоуправління. Сутність свого педагогічного досвіду А.С. Макаренко вбачав у створенні міцного колективу однодумців – учителів та дітей, який матиме значну виховну й перетворювальну силу. Педагог підкреслював, що колектив не є простою сумою окремих індивідів, він являє собою якісно новий своєрідний організм, можливості якого значно перевищують можливості його членів, у ньому завжди наявне щось нове, живе, органічне, притаманне лише колективу (характеризується явищем емерджентності). На початку педагогічної діяльності дослідник вважав: організовуючи і виховуючи окрему особистість, у результаті можна створити такий колектив. Але згодом він упевнився, що інколи потрібно говорити не з окремими учнями, а знайти такі форми, щоб кожен перебував у загальному русі, не відчуваючи себе при цьому об'єктом виховання, й твердо переконався, що колектив має незаперечну перевагу перед педагогами у виховному впливі на окрему особистість і є важливим інструментом розвитку індивідуальності.

Такий колектив, як зазначав А.С. Макаренко, не може бути створений сам по собі, для цього потрібна тривала цілеспрямована праця. Проблема побудови такого колективу, на думку автора, є однією з найважливіших у педагогіці й потребує пошуку нових ефективних форм організації його життєдіяльності, які б могли дати позитивні результати.

Метою статті є висвітлення поглядів А.С. Макаренка на вирішення проблеми управління діяльністю з метою створення міцного колективу й розвитку та саморозвитку особистості.

Основним завданням, писав А.С. Макаренко, є створення методу універсального виховного впливу, який, будучи загальним і єдиним, водночас надає можливості кожній окремій особистості відповідно до своїх нахилів розвивати власні здібності, зберігати індивідуальність [3, с. 76]. Аналіз педагогічної спадщини А.С. Макаренка [1–5] дає змогу стверджувати, що методом, який об'єднав навколо себе всі інші в аспекті організації й управління діяльністю колективу, є метод перспективних ліній. Справедливо вважаючи основним законом життєдіяльності безперервний рух уперед, розвиток, прогрес, педагог зрозумів, що об'єднати окремих людей в одне ціле можуть лише спільна мета й спільна діяльність для того, щоб наступний день був кращим за попередній. Він зазначав: людина не може жити у світі, якщо в неї немає жодних радісних очікувань. “Вибудувати перспективи, сформувані образи дня прийдешнього, образи радісні, щасливі, які підносять людину і наповнюють радістю день сьогоднішній – ось шлях виховання особистості” [4, с. 23].

Отже, перспективою має бути мета, “завтрашня радість”, що є істинним стимулом у житті людини, рушійною силою її діяльності й розвитку, і, відповідно, діяльності та розвитку колективу. За визначенням А.С. Макаренка, перспективи як значущі завдання, цілі можуть бути близькими, середніми і віддаленими й мають охоплювати всі сфери життєдіяльності [2]. Так, близькі перспективи розраховані на незначний проміжок часу й дають змогу кожен новий день наповнити успіхом, радістю, задоволенням у різних видах діяльності – навчальній, практичній, трудовій, побутовій, дозвіллевій, творчій. Це може бути організація гуртків, виступу самодіяльності, проведення концерту чи змагання, випуск стінгазети, конкретні дії для благоустрою класу чи закладу, різноманітні трудові справи, які потребують спільних зусиль для їх реалізації й дають змогу перебувати в постійному розвитку й русі, не залишаючи місця для негативних проявів і безцільного витрачання часу.

Середніми перспективами є колективні події, дещо віддалені в часі і вищого суспільного значення, до яких має готуватися заздалегідь увесь колектив (зокрема початок і закінчення навчального року, святкування важливих дат, річниць, участь у масштабному конкурсі). Таких подій, як зазначає педагог, має бути не більше 2–3 на рік, підготовка до них потребує активної довготривалої діяльності всього колективу.

Віддаленою перспективою має бути серйозна і висока мета, яка завжди є перед вихованцями й пов'язана з їх майбутнім, майбутнім закладу і країни в цілому (самовизначення, вибір професії та життєвого шляху, розвиток власних здібностей і талантів, пошук способів самореалізації на користь суспільства, конкретна діяльність для розвитку закладу та його процвітання та ін.).

Наведена система перспективних ліній, таким чином, є одним з основних засобів організації та згуртування колективу. Їх запровадження потребує спільної творчої діяльності всього колективу, під час якої відбувається спілкування, обмін думками і пропозиціями, спільне планування, обговорення задумів, розгляд різних варіантів досягнення мети, пошук кращого рішення й створення загальнопроєкту, знаходження шляхів реалізації задуманого, його колективне втілення, а також спільна рефлексія набутого досвіду й визначення подальших перспектив. Під час такої діяльності навіть найменші члени колективу відчують власну значущість і потрібність, здійснюючи внесок у спільну справу.

Причому важливим та обов'язковим є зростання складності, значущості й цінності перспектив, перехід від близьких особистих цілей до віддалених і суспільно значущих, а також гармонізація особистих і колективних перспективних напрямів. А.С. Макаренко зазначав, що сила і краса особистості визначаються виключно її ставленням до перспективи. Людина, поведінка якої зумовлюється лише близькою перспективою, є найслабшою. Чим більше віддалені й суспільно значущі цілі має людина, які стають для неї перспективами особистісними, тим вищою і сильнішою вона є. Це дає змогу відчувати щастя перетворення світу і самого себе й стимулює рухатися від задоволення індивідуальних потреб до вирішення складних колективних завдань, сприяючи переходу особистості на вищий рівень розвитку, її духовному зростанню.

Як зазначалося, такі перспективи обов'язково повинні бути радісними, це має бути колективна творча праця заради того, щоб “сміливу мрію зробити прекрасною реальністю” [1], де труднощі виступають як творчі завдання. Така діяльність не є примушенням, вона є працею-турботою для поліпшення життя як власного, так і суспільного, до якої кожен ставить з любов'ю, вбачає в ній сенс і можливість виявити власну індивідуальність. Педагог наголошував, що кожна людина має жити “радісною думкою про день прийдешній й усвідомлювати, що шлях до високих цілей є нелегким, їх можна досягти, лише долаючи перешкоди” [4, с. 84]. Все це дає можливість відчути щастя творчості, пізнання, праці, відпочинку, задоволення від подолання труднощів, гордість за досягнення колективу, глибше усвідомлювати радість життя.

Крім того, педагог підкреслював, що перспективи мають спрямовуватися на створення краси, вважаючи, що краса є потужним засобом впливу на особистість, засобом розвитку її духовності, отже, надто важливо навчити дітей відчувати й створювати красу навколо себе, сприймати її як цінність. Краса має бути змістом діяльності колективу й виявлятися в зовнішності вихованців, естетичному оформленні життя, розведенні квітів, створенні власних традицій та ін. Завдяки діяльності з її створення краса зовнішня поступово переходить у внутрішню духовну красу особистості – красу її поведінки, вчинків, взаємовідносин, породжує ціннісне ставлення до себе й інших людей, а також до результатів їх діяльності.

Слід підкреслити, що система перспективних ліній – не лише основний засіб організації міцного колективу, зайнятого спільною творчою працею, а й водночас засіб управління його діяльністю. Причому означена система цілей реалізується на всіх рівнях управління діяльністю колективу. Так, якщо на початковому етапі формування колективу перспективні лінії ініціюють педагоги (рівень прямого управління), то згодом до процесу їх постановки долучаються вихованці (співуправління), і, набуваючи досвіду спільної діяльності, вони переходять на рівень самоуправління – за власним почином ставлять перед собою нові цілі і досягають їх. Діяльність колонії імені М. Горького і комуни імені Ф. Держинського яскраво підтверджує ефективність означеного засобу управління діяльністю колективу, який пройшов шлях від авторитарно-вимогливого тону до робочого самоврядування, де господарювання, планування перспектив, виховання нових членів комуни були повністю передані колективу, він став міцною творчою дієвою силою, й кожен мав змогу бути як управлінцем, так і реалізатором задуманого. Розвинута система самоуправління сприяє вихованню почуття

обов'язку та відповідальності за себе, власні дії як перед колективом, так і перед самим собою, а також усвідомленню важливості взаємодопомоги. Учні стають дійсними суб'єктами власної життєдіяльності, здатними до самоорганізації й організації діяльності інших.

Таким чином, система перспективних ліній є основним засобом організації й управління діяльністю колективу. Аналіз педагогічної системи А.С. Макаренка дає змогу стверджувати, що основними умовами ефективного використання означеного засобу є: 1) усвідомлення вихованцями значущості розвитку, необхідності руху вперед; 2) спрямованість перспектив на досягнення завтрашньої радості й створення краси; 3) перехід від праці-зобов'язання до праці-турботи; 4) творче ставлення до діяльності; 5) зростання суспільної значущості й цінності перспективних напрямів; 6) пріоритет самоуправління. Така діяльність дає колективу й кожній особистості можливість жити повноцінним щасливим життям і приносити щастя іншим, робить їх існування цікавим, веселим, життєрадісним, бадьорим. У спільній діяльності відбувається взаємне виховання педагогів та учнів, а також їхнє самовиховання, розвиток мислення, почуттів, загартування волі.

Наявність системи перспектив, як підкреслював А.С. Макаренко, має стати універсальним законом життєдіяльності колективу. Педагог зазначав, що якого б високого рівня розвитку не досяг колектив, у жодному разі не можна зупинятися на досягнутому, потрібно постійно йти вперед, ставити нові гідні цілі. Якщо кожен новий день нагадуватиме вчорашній, це означатиме зупинку в розвитку колективу й призведе до того, що кожен відчуватиме незадоволеність. Саме наявність і реалізація перспективних цілей дають змогу організувати життя колективу так, щоб не було буденності та сірості. Наполеглива, весела мрія, прагнення, щоб кожний наступний день був кращим, й дії задля цього мають стати основною засадою існування [3].

Отже, можна стверджувати, що витoki успіху педагогічної системи А.С. Макаренка – у правильній організації діяльності колективу. “Будь-який колектив може піднятися на висоту, дійсно недосяжну... невдачі багатьох дитячих колективів зумовлюються слабкістю чи нечіткістю перспективи” [2, с. 76]. Дійсно, практика засвідчує, що невміння конструювати змістовні та гнучкі життєві перспективи, відсутність у деяких людей соціально значущих цілей і конкретних планів, згодом можуть виявитися кризовими станами й різними формами дезадаптації. Загострення цих проблем багато в чому пов'язане з порушенням механізму саморегуляції особистості, який передбачає наявність творчого ставлення до дійсності, здатність долати перешкоди, знаходити нові способи досягнення мети.

Висока ефективність і цінність педагогічної спадщини А.С. Макаренка зумовлюють її широке використання в практиці загальноосвітніх та вищих навчальних закладів. Так, палкий прихильник педагогічної системи А.С. Макаренка, вчений, дослідник, педагог-ентузіаст І.П. Іванов разом з однокумцями, які назвали свій колектив Комуною імені А.С. Макаренка, писав: “Нашим постійним завданням були пошук, розробка та здійснення найрізноманітніших колективних творчих справ, які можуть захопити дітей різного віку та їх вихователів на спільну діяльність з метою поліпшення життя, на радість і користь людям й здатні стати життєвою школою для молоді” [5, с. 180]. Серед таких творчих

справ – колективна діяльність школярів, студентів та викладачів з побудови казкового снігового замку – сюрпризу для малечі та їх вихователів, які прийдуть у дитячий садок і раптом побачать маленьких зайців і величезних медведів, слона, по хоботу якого можна заїхати у браму снігового палацу; перетворення школи на казкове місто, де кожен поверх – район, зокрема “Веселого настрою”, “Здійснення мрій”, а класи, кабінети, коридори перетворюються на “Фабрику подарунків”, “Казковий палац”, “Клуб колекціонерів”, “Академію наук”, “Олімпійський комплекс”, “Прес-центр”, мешканці яких влаштовують сюрпризи для інших школярів, їх батьків і вчителів, організовують колективну творчу діяльність, а також сотні інших справ.

Серед шкіл, котрі активно втілюють ідеї видатного педагога – СЗОШ № 61 м. Єкатеринбург, яку за технічну творчість учнів нагороджено дипломом Виставки досягнень народного господарства. Учні школи втілюють найфантастичніші проекти щодо обладнання шкільних кабінетів, створюючи власними руками багато чудес. У школі діють клуби юних істориків, хіміків, фізиків, юннатів та багато інших, стараннями школярів створено декілька музеїв, жодне свято не проходить без сюрпризу для вчителів і батьків. Директор школи О.І. Морозов зазначає, що лише там виховання буде ефективним, де школа нагадує дім, у якому живе численна і дружня родина, де старші намагаються організувати життя дітей якомога цікавішим, пробудити в них цікавість до пізнання і жагу до діяльності, допомогти зростати духовно в конкретних справах на користь школи, батьківщини, виховати небайдуже ставлення до всього, що відбувається у світі [5, с. 212].

Нині в багатьох навчальних закладах України та за її межами створюються і функціонують дитячі організації та співтовариства, зокрема “Барвінкова країна”, “Берегиня”, “Веселкове сузір’я”, “Земляни”, “Країна Добра”, “КРОКС”, “Планета дитинства”, “Юнландія” та інші, діяльність яких ґрунтується на визначених А.С. Макаренком засадах і спрямована на об’єднання зусиль молоді для організації добрих, цікавих, корисних справ, організацію волонтерської допомоги тим, хто її потребує, й сприяє розвитку дитячих ініціатив, соціальної активності підростаючого покоління; вихованню людяності, доброти, цілеспрямованості, наполегливості, відповідальності; формуванню національно свідомої особистості – громадянина-патріота своєї країни.

Наукова спадщина видатного педагога також плідно використовується в процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів у Харківському національному педагогічному університеті ім. Г.С. Сковороди. Детальніше ознайомлюючись з працями вченого, студенти усвідомлюють надзвичайну цінність його педагогічного досвіду для подальшої професійної діяльності. Крім того, система близьких, середніх і віддалених перспектив активно втілюється в навчально-виховному процесі. Так, серед близьких перспективних ліній, які реалізуються студентами, можна назвати їх активну волонтерську діяльність з допомоги дітям з особливими потребами й дітям, позбавленим батьківського піклування. Студенти – майбутні соціальні педагоги постійно взаємодіють з вихованцями Харківського центру реабілітації дітей “Гармонія”, де організовують найрізноманітнішу колективну творчу діяльність дітей – проводять творчі заняття на теми: “Знайди себе”, “Цінність і неповторність людського життя”, “Зміни світ на краще”, “Щоб не загинути в морі зла, спішіть добро творити, діти”, дні добрих справ, заняття з

арт- і казкотерапії, змагання, ігротеки, влаштовують свята, командні турніри, тренінги, конкурси малюнків, фантастичних проектів, юних талантів, вистави для вихованців, вони прагнуть зробити щось для дітей, доставити їм радість, допомагають у визначенні та реалізації позитивних перспектив, діють для того, щоб змінити життя на краще. Така взаємодія сприяє розвитку духовної сфери студентів, глибшому усвідомленню соціальної відповідальності за результати майбутньої професійної діяльності.

До близьких перспектив належить також створення студентами суспільно значущих соціальних проектів, зокрема спрямованих на пропаганду сімейних цінностей і відродження сімейних традицій “Міцна родина – міцна Україна”, організацію дозвілля дітей, які перебувають у лікувальних закладах, створення дитячого садка для дітей з обмеженими фізичними можливостями “Ми все зможемо, якщо нам допомогти!”, створення дитячого телебачення в школі “Телекомпанія “Школа”, формування патріотизму сучасної молоді. Студенти створюють авторські соціальні ролики і плакати в галузі соціальної реклами щодо профілактики насильства, запобігання та боротьби із соціальним сирітством; проводять агітбригади з пропаганди здорового способу життя, колективні творчі заходи з пропаганди позашкільної освіти для організації змістовного дозвілля дітей та молоді, профорієнтаційні бесіди й акції, розробляють та поширюють профорієнтаційні буклети, співпрацюють з громадською організацією багатодітних матерів “АММА”, дитячим будинком “Отчий дім”, клубом для молодих інвалідів та їх сімей, обласним центром для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді, де організують колективну творчу діяльність, проводять масові, розважальні, реабілітаційно-корекційні заходи, допомагають вирішувати соціально-педагогічні проблеми.

Прикладом середніх перспектив є організація й проведення кафедрою соціальної педагогіки спільно зі студентами загальноуніверситетського конкурсу із соціально-педагогічної діяльності “Назустріч”, зорієнтованого на долучення студентів різних факультетів до вирішення актуальних соціально-педагогічних проблем, розвиток соціальних ініціатив, поширення серед молоді ідей гуманізму, її активізацію в напрямі здійснення соціально значущої діяльності для поліпшення соціальної ситуації загалом.

Як віддалену перспективу студенти розглядають подальше професійно-творче вдосконалення для належного виконання майбутньої професійної діяльності, прагнуть зробити власний внесок у розвиток суспільства через виховання підростаючого покоління як свідомих громадян – патріотів нашої держави, котрі мають високу духовно-моральну культуру й здатні діяти для її позитивного розвитку.

Висновки. Таким чином, використання педагогічної спадщини А.С. Макаренка, зокрема методу перспективних ліній, сприяє значному зростанню активності та соціальної відповідальності молоді, що підтверджує значну ефективність означеного засобу управління діяльністю з метою розвитку особистості, вдосконалення її мислення, почуттів, волі.

Перспективами подальших досліджень може бути розширення спектра колективних творчих справ і соціально спрямованих творчих проектів, які мають становити систему перспективних ліній студентської молоді.

Список використаної літератури

1. Макаренко А.С. Воспитание гражданина / А.С. Макаренко ; [сост. : Р.М. Бескина, М.Д. Виноградова]. – М. : Просвещение, 1988. – 304 с.
2. Макаренко А.С. Общие вопросы теории педагогики / А.С. Макаренко // Соч. : в 7 т. – М., 1951. – Т. 5. – 512 с.
3. Макаренко А.С. О воспитании / А.С. Макаренко ; [сост. В.С. Хелемендик]. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.
4. Павлова М.П. Педагогическая система А.С. Макаренко / М.П. Павлова. – М. : Высш. школа, 1965. – 240 с.
5. Путь к мастерству / [сост. : Л. Чубаров, Т. Ведица]. – М. : Молодая гвардия, 1978. – 304 с.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013.

Кабусь Н.Д. Система перспективных линий как средство управления деятельностью в педагогическом наследии А.С. Макаренко

В статье обосновано, что система перспективных линий является основным средством организации и управления деятельностью коллектива. Определены условия использования данного средства в учебно-воспитательном процессе. Рассмотрен опыт творческого использования перспективных линий в современных условиях.

Ключевые слова: *система перспективных линий, управление деятельностью, педагогическое наследие, А.С. Макаренко.*

Kabus' N.D. The system perspective lines as a means of control activities in the pedagogical heritage A.S. Makarenko

It's proved in the article that the system of perspective lines is the main means of collective activity organization and management. The conditions of this means effective using in educational tutor process are determined. The experience of perspective lines creative using nowadays is considered.

Key words: *the system of perspective lines, activity management, pedagogical heritage, A.S. Makarenko.*